

Джерела та література:

- 1 Василенко Генеральное следствие о маестностях Черниговского полка (1729-1730). - Чернигов, 1908.-С. 58.
- 2 Черниговские епархиальные известия прибавления - 1872. - № 22. - С. 48.
- 3 Легенду розповіла вчителька історії Диравіна Ю. М.
- 4 Веремейчик Е. М. Охранные исследования поселения X-XI вв. в с. Петруши // Проблемы археологии Южной Руси. - К., 1990. - С. 76.
- 5 Там само. - С. 83.
- 6 Генеральный опис Лівобережної України (1765-1769 pp.). Показчик населених пунктів / ред. Бутич І. Л. - К., 1959.-С. 131.
- 7 Топографічний опис Малоросійської губернії 1798-1800 pp. // Описи Лівобережної України кінця XVIII - початку XIX століть. - К., 1997. - С. 131.
- 8 Чернігівський державний обласний архів. - Ф. 132. - Он. I. - Спр. 576 (надалі ЧДОА).
- 9 Чернігівщина. Енциклопедичний довідник. - К., 1990. -С. 622.
- 10 Там само.
- 11 Там само.
- 12 Розповідь Шульги М. П.
- 13 Чернігівщина. Енциклопедичний довідник. - К., 1990. -С. 622.
- 14 Історія міст і сіл Чернігівська область. - К., 1972. - С. 590.
- 15 ЧДОА. - Ф. 942. - Оп. I. - Спр. 5262. - Арк. 2.
- 16 Історія міст і сіл Чернігівська область. - К., 1972. - С. 590.
- 17 Чернігівщина. Енциклопедичний довідник. - К., 1990. -С. 622.
- 18 ЧДОА.-Ф. Р19.-Оп. 1. - Спр. 151.
- 19 Там само. - Ф. 942. - Оп. 1. - Спр. 6043. - Арк. 7.
- 20 Там само.
- 21 Там само. - Ф. Р510. - Оп. 1. - Спр. - 367. - Арк. 6.
- 22 Там само. - Арк. 12.
- 23 Там само. - Арк. 9.
- 24 Розповідь Шульги Г. І.
- 25 Розповідь Шульги М. П.
- 26 Історія міст і сіл Чернігівська область. - С. 590.
- 27 Черниговщина в период Великой Отечественной войны (1941-1945 гг.). Сборник документов и материалов. - К. 1978. - С. 206.
- 28 Розповідь Бренько Г. М.
- 29 Історія міст і сіл Чернігівська область. - С. 590.

ДЕ ШУКАТИ ВИТОКИ БІЛОРУСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕЇ?

або

хто написав поеми "Енеїда навиворіт" і "Тарас на Парнасі"?

Нова білоруська література фактично починається з відомих анонімних творів "Енеїда навиворіт" і "Тарас на Парнасі". Перший з них є уривком вільного перекладу славнозвісної "Енеїди" Івана Котляревського. З Україною "Енеїду навиворіт" пов'язує і те, що перша згадка про неї - список, який 1837 року видатний український і російський славіст Йосип Бодянянський подарував Павлу Шафарикові.

Особливості мови і деталі змісту твору дають підстави припустити, що він написаний на Смоленщині. Однак останнім часом білоруські літературознавці гіпотезу про те, що автор твору - відставний полковник Вікентій Ровінський, без наявних доказів перетворюють у незаперечну істину. Хоча, на нашу думку, навряд чи можна вважати автором поетичного шедевр людину без освіти, по смерті якої не залишилося жодного віршованого рядка. Також нині робляться спроби відділити автора "Енеїди навиворіт" від іншого шедевр білоруської літератури - "Тараса на Парнасі".

Як тут не згадати слова видатного білоруського поета Аркадія Кулешова: "Уважлива працитаушы "Знеїду навыварат" і "Тараса", я схільні думаць, што пісалі іх не розныя ауторы, а адзін. Адзінства мовы, стылю, вобразау гаворыць само за сябе. Такого адзінства мовы, стылю, вобразау не мог бы дасягнуць не толькі переказчык, але і вопытны паэт... Кражваоць тут не толькі гучная інструментуака радкоу, надобная до пушкінскай, легкасць і непасрэднась выяўлення думкі і пачуцця, якія сведчаць пра асяродзе, да якога належау іх

творца".¹ Довіряючи інтуїції поета, можна зробити висновок, що автором "Енеїди" був талановитий поет з пушкінського оточення. Найближче до розгадки авторства поеми підійшов відомий білоруський літературознавець та історик Геннадій Кисельов.² Він стверджує, що автор близький до російських літературних кіл, дворянин, пов'язаний з Духовщинським повітом Смоленської губернії. Серед кандидатів на авторство: Федір Глінка, Вільгельм Кюхельбекер і Вікентій Ровінський. З них літературознавець вибирає останнього, лише на підставі свідчень його онука, що недостатньо переконливо.

Ще великий білоруський поет і літературознавець Максим Богданович³ зауважив, що автор "Енеїди" не був білоруським патріотом, оскільки писав поему з певною іронічністю до мови написання. Їх - патріотів - можна було відшукати, і то через кілька років, серед сплячої шляхти. Для цього, як ми переконуємось нижче, треба було провести відповідну роботу у морі цілковитого засилля польської культури. Недарма білорусько-польський письменник Олександр Рипінський⁴ був переконаний, що автор "Енеїди" - польський шляхтич. А дворянство Смоленської губернії, незважаючи на велику кількість білоруських і польських прізвищ, за 200 років панування Москви було зрусифікованим. Тому тут білоруська ідея навряд чи могла відродитися.

Тоді постає питання: яку мету переслідував невідомий поет? По-перше, це було, на нашу думку, розвагою чи поетичною забавою, а, по-друге, бажанням допомогти московському ученому Йосипу Бодянському, який шукав сучасні йому твори білоруської літератури для наукової праці великого чеського славіста Павла Шафарика. Але, на жаль, у 30-ті роки XIX століття такого, навіть рукописного, твору фактично не існувало (не будемо враховувати кілька ненадрукованих віршів Яна Чечота, який перебував у той час на Уралі). Треба бути наївним, щоб повірити у випадкову можливість відшукування тоді у Москві білоруськомовного твору. Навіть відомий дослідник білорусько-польської літератури Ромезальд Друцький-Підберезький після спеціальних пошуків на початку 40-х років не зміг знайти списку "Енеїди". Так що це завдання схоже на пошук голки у скірті сіна. Звідси випливає, що автор поеми був знайомий з Йосипом Бодянським або з його друзями, від яких міг дізнатися про пошуки вченого. Очевидно, невідомий поет був обмежений в часі, тому, недовго думаючи, почав перекладати "Енеїду" Івана Котляревського (а для цього потрібно було знати українську мову!). Тому гадаємо, що автор "Енеїди наживоріт" був близький не тільки до російських літературних кіл, але й до українських. Можливо, ніколи й не існувало повного тексту поеми, оскільки автор дуже поспішав. Наші міркування пояснюють також анонімність поеми. І навпаки: навіщо відставному полковнику Ровінському потрібно було ховати своє авторство, адже воно зробило б йому честь. До того ж це був час, коли білоруським і українським рухом опікувались близькі до царської влади часописи.

Переглянувши увесь літературний російський Парнас 20-х - 30-х років XIX ст., зупиняємось на постаті недостатньо поцінованого російського поета Аркадія Гавриловича Родзянка, котрий, як і Бодянський, мав полтавське коріння. Він був одним з кращих поетів-сатириків свого часу, славився гострим словом, дотепністю. Навіть Олександр Пушкін побоювався потрапити йому на язик. Колись великий поет сказав: "У этого малороссиянина злое перо, я не любил бы с ним ссориться". А сама назва пушкінського послання до нього "Прости, украинский мудрец" про щось та говорить. Родзянко, якого у літературу ввів сам великий Державін, був у молодості членом класицистично-слов'янофільського гуртка "Беседа любителей русского слова". Тому йому були близькі як міфологічні, так і слов'янофільські теми. До того ж, білоруський учений Іван Ралько⁵ помітив, що "Енеїда наживоріт" написана у традиціях державинського ямба.

Відомий російський літературознавець Вадим Вацуро, ознайомившись з творчістю Аркадія Родзянка, зробив цікаві спостереження: "Возникающая картина неожиданна... Перед нами литературный деятель эпохи декабризма, с постоянным и прочным тяготением к гражданской поэзии. Он крайне интересен... принадлежность Родзянко к капнистовскому кружку - факт немаловажный. Значение этого кружка как цитадели украинских аристократических идей хорошо известна (членом цього гуртка був Іван Котляревський - О.І.)... Эта среда внушила ему особую приверженность к национальному быту и национальной старине..."⁶

До речі, Родзянко був членом й іншого українського гуртка -рославецького, діяльність якого майже не досліджена. До його складу входили аж три декабристи: Олександр Брігген, Павло Граббе і Олексій Капніст, державні діячі Олександр, Аркадій, Дем'ян та Василь Кочубеї, меценати Василь Тарновський, Іван Скоропадський і Андрій Миклашевський,

українські історики Михайло Максимович, Микола Маркевич та Олександр Маркович, автор першої граматики української мови Олексій Павловський, російський поет Василь Туманський, письменник-економіст Наркис Тарасенко-Отрешков, письменник і педагог Ілля Тимківський, письменник і етнограф Іван Кульжинський, син якого Григорій – відомий білоруський етнограф. Очолював гурток майбутній сенатор Олександр Кочубей, який потім опікував Пантелеймона Куліша, а для Василя Білозерського взагалі став другим батьком. Більшість гуртківців – люди слов'янофільських і українофільських поглядів.

Михайло Максимович був учителем і духовним наставником Бодяньського, у домі якого Йосип прожив майже усе своє студентське життя. Наставникові вдячний учень подарував свою цінну збірку українських народних пісень. Схоже, що саме через Максимовича Родзянко і передав Бодяньському текст "Енеїди навиворіт".

У селі Ярославець Глухівського повіту Чернігівської губернії, що належало братам Кочубеям, неодноразово, по дорозі на Львів, бував другий учитель Бодяньського, відомий російський історик Михайло Погодін, який зробив значний внесок у справу українського відродження Галичини. Тут, на Глухівщині, 1834 року поет-декабрист Федір Глінка закінчив свій твір "Іов". До речі, Глінка - духовний наставник відомого білоруського фольклориста Павла Шейна. Член "Вольного общества любителей российской словесности" Аркадій Родзянко був близький до декабристів, його навіть притягнули до їх справи, але "за недоказательностью оставлен без внимания".

Поет співпрацював з часописом "Полярная звезда", листувався з Михайлом Бестужевим-Рюїніним, дружив з Кіндратом Рилєєвим, Олександром Бестужевим і Федором Глінкою. Як відомо, прототипи персонажів поеми "Тарас на Парнасі" - Тадей Булгарін і Микола Греч - перед повстанням декабристів дружили з Рилєєвим і Бестужевим. Безперечно, Родзянко був близько знайомий з цими видавцями. Зазначимо, що поет славився як майстер епіграми - сатири на конкретну особу, що й проявилось у тексті поеми.

Ще на початку 20-х років Родзянко цікавили парнаські сюжети, а саме - тема природи поетичної творчості. Не випадково у посланні Пушкіна до Родзянко говориться:

Ты обещал о романтизме,
О сем парнасском афеизме,
Поговоришь еще со мной...

Тарас Шевченко писав з певною іронією про цю улюблену тему розмов Родзянко: "Толковал (Родзянко - О. І) о возвышенной простоте и идеале в искусстве вообще и в литературе в особенности".

Ще білорусько-польський письменник Ян Борщевський помітив "солоність" гумору білоруської "Енеїди". Літературознавець Степан Майхрович⁷ писав про очевидний перекик "Енеїди навиворіт" з "Тарасом на Парнасі", стверджував, що вони близькі своїм раблезіанством, описами їжі та похоті до жінок. Насмішлива еротичність "Енеїди" особливо відчувається у таких рядках:

Дослышалась, что у Энея
Не как у всех, а с шишкой шея,
Что волос кольцами завился.
Что кончик носа раздвоился,
И это, знала, - страсти знак.

Відомо, що Родзянко вважався видатним метром гедоністичної та еротичної поезії. У літературних колах за ним закріпилась сумнівна слава напівпорнографічного поета.

Колось у липні 1857 року Тарасу Шевченку приснився Аркадій Родзянко. Це так здивувало Кобзаря, що він записав у своєму щоденнику: "Я, например, Аркадия Родзянко видел всего один раз, и то случайно, в 1845 году, в его деревне Веселый Подол, и он мне в несколько часов так надел своею глупою эстетикой и малороссийскими грязнейшими и глупейшими стихами...".⁸ Постає питання: чому за кілька годин знайомства у Шевченка склалась така неприязна думка про Родзянко? Ця неприхильність не минула навіть через 12 років. Як вже говорилося, вірші "українського мудреца" не могли бути просто "глупими". Скабрезність також навряд чи обурила б так сильно Шевченка, який також не був пуританином. Можливо, Родзянко, позаздривши зростаючій славі народного поета, а може, й без певного умислу, вивів Кобзаря в образі симпатичного Тараса – палясовщика

(лісника). Можна припустити, що при зустрічі Родзянко читав Шевченкові малоросійський варіант своєї поеми під назвою "Тарас на Парнасі", і, мабуть, він йому не сподобався намішкуватим тоном. Білоруський літературознавець Віктор Коваленко пише: "Палясоўшчык - чалавек простага звання на гары Парнас, - сюжет, можна сказаць, унікальны. З тэксту паэмы відаць, - калі дапускаць падтэкставы сэнс, што герой паэмы стаў пісьменнікам і трапіў на Парнаскую гару выпадкова і часова".⁹ Недавно знайдені папери Олександра Рипінського також підтверджують нашу версію: "повесть эта ("Тарас... - О. І.) написана в связи с неожиданным появлением в русской литературе поэзии простого малороссийского казака Тараса Шевченко в его народном наречии. Много он наделал шуму".¹⁰

Аркадій Родзянко помер 1846 року. Взагалі, він був загадковою особистістю. Поет майже не друкувався. Немає досі жодної окремої книги його творів. Рукописна спадщина поета зберігається в Пушкінському будинку в Петербурзі. Моральний обов'язок українських, білоруських і російських літературознавців - вивчати спадщину поета і видати її. Можливо, відшукуються ще українські й білоруські твори Аркадія Родзянко. Можна припустити, що поему "Тарас на Парнасі" було написано не для друку, і кілька десятиліть рукопис пролежав у паперах померлого автора.

Опоненти можуть заперечити: з тексту випливає, що поема написана після смерті Жуковського і Гоголя в 1852 році, бо вони у творі крокують на Парнас разом з Пушкіним і Лермонтовим. На початку 40-х років Микола Маркевич пише епіграму:

Исчезли Пушкин, Карамзин,
Жуковский – прежний исполин
И Брамбеус царствует один.

Подібні за духом рядки є в поемі "Тарас на Парнасі" і у вірші Аркадія Родзянко "Послание к Н. П. Базилевской" (1842). Якщо уважно почитати "Тараса", то схоже, що автор виводить як персонажів не тільки Булгаріна і Греча, а й їх спільника, "редактора всіх газет" Йосипа Сенковського. Трійця редакторів стає в той час для діячів українського руху мішенню для критики. 1843 року Микола Маркевич¹¹ і сорок українських патріотів пишуть лист-протест проти дій Сенковського, який образливо відізвався про Малоросію у "Библиотеке для чтения", назвавши українців біглими холопами польськими.

Проаналізувавши всі вищенаведені факти на користь авторства Родзянко, наштовхуємось на те, що у побудованій нами гіпотезі не вистачає двох важливих ланок: 1) чи знав Родзянко білоруську мову; 2) чи пов'язувало поета щось зі Смоленською губернією. Зовсім випадково знаходимо і цьому підтвердження. У книзі В. Алексеева "Брянские люди XVIII века" читаємо, що у 1792 році "после смерти бунчукового товарища Григория Борозны часть его рождовского имения (под Унечей, Тулуковская волость) досталась секунд-майору Гавриле Васильеву сыну Родзянке с его супругой Марфой Михайловной".¹² Так це ж батьки поета! А їх маєток знаходився у білоруськомовному районі Брянщини на кордоні зі Смоленською губернією.

Далі з тексту бачимо, що господарські справи в успадкованому маєтку були занедбаними. Можна припустити, що батьки поета для виправлення становища переселилися на Брянщину, де 1793 року, можливо, й народився Аркадій Родзянко. На тривале проживання там майбутнього поета непрямо вказує і його навчання у Москві, а не у Харкові, де навчалась тоді більшість полтавчан.

Після спеціальних пошуків у "Малороссийском родословнике" Вадима Мадзопевського знаходимо, що брат поета "Платон Гаврилович (1802-?) был чиновником при особых поручениях при Малороссийском генерал-губернаторе Репнине, женат на Евгении Ивановне Глинке, дочке коллежского советника". Князь Микола Рєпнін - опікун Івана Котляревського, рідний брат відомого декабриста Сергія Волконського. А Глінки - славний смоленський дворянський рід.

Вже у планах поїздка до Смоленська, щоб знайти відповідь на питання: чи не є Євгенія Іванівна Родзянко родичкою Федора Глінки? Але раптом натрапляємо: "Так., в своем духовном завещании, составленном 29 января 1834 г., Павел Васильевич Энгельгардт (це ж власник кріпака Т. Шевченка - О. І.) назначил единоутробным сестрам своим, полковничихе Наталье Ивановне Ридниной, подполковничихе Евгении Ивановне Родзянко и поручице Софьи Ивановне Нольде 50 тысяч рублей ассигнациями. Как позднее напишет один из

сынової П. В. Енгельгардта, "мать Павла Васильевича, кажется, Мария Осиповна, происходила из польской дворянской семьи. Впоследствии она вышла замуж за смоленского помещика Ивана Андреевича Глинку, сестра которого, Евгения Андреевна, была матерью знаменитого композитора Михаила Ивановича Глинки".¹³ Отже, Євгенія Іванівна Родзянко була двоюрідною сестрою великого російського композитора, який про неї тепло згадує у своїх спогадах.

Цікаво, що сестра поета-декабриста Вільгельма Кюхельбекера, Юстина, була одружена з дядьком Євгенії Іванівни, професором Дерптського університету Григорієм Андрійовичем Глінкою, який був родичем поета Федора Глінки. До речі, "Тарас на Парнасі" за своїм характером подібний до відомого твору Кюхельбекера "Видение на горе Парнас".

Родинні зв'язки пов'язували Аркадія Родзянка не тільки з великим композитором і поетами-декабристами, а й з Павлом Енгельгардтом - сином Василя Васильовича Енгельгардта, який був племінником і спадкоємцем світлішого князя Григорія Потьомкіна. Після смерті князя його родове село Чижове, про яке згадується в "Енеїді наживоріт" ("найлепшы Чыжоускіх харом"), успадкував Василь Енгельгардт, а 1828 року - його син Павло. Напевно, Аркадій Родзянко гостював у чижовському палаці. І, мабуть, поетові було удвічі неприємно те, що у сходженні на Парнас його випередив колишній кріпак нового родича.

Вільгельм Кюхельбекер та Федір Глінка сповідували слов'янофільські ідеї. Білоруський літературознавець Михайло Лазарук¹⁴ вбачає відгомін подібних поглядів і у поемі "Тарас на Парнасі". Але, на нашу думку, автор виступав не проти слов'янофільства, а на його підтримку. Інакше не могло бути, бо український та білоруський рухи в той час знаходились під впливом його ідей.

Слов'янофільські і навіть націоналістичні погляди тоді панували і в кукольниківському гуртку, в якому головну роль відігравали поет Нестор Кукольник, художник Карл Брюллов і композитор Михайло Глінка. Один з перших біографів Кукольника Є. Киричинський назвав свою статтю про нього "Забытый поэт-националист". Історик Володимир Козлов писав про іншого члена гуртка, відомого російського фольклориста Івана Сахарова: "В его рассуждениях звучали и националистические нотки. Русский народ в представлениях Сахарова являлся едва ли не единственным в мире "историческим народом".¹⁵

Значну частину гуртка склали діячі українського руху: Тарас Шевченко, Микола Маркевич, Василь і Григорій Тарновські, Микола Рігельман, Григорій Галаган, Євген Гребінка, Василь Григорович, Петро Мартос та інші. Викликає інтерес й українська за походженням родина Кукольників. Батько Василь Кукольник приїхав з Австрії до Росії на запрошення лихозвісного вельможі Миколи Новосіпцева, котрий відомий як зятий ворог Польщі і всього польського. Граф стає опікуном цілої родини. Платон Васильович Кукольник - керуючий його маєтками, старший брат Павло за графською протекцією призначений замість Йоахіма Лелевеля професором історії Вільнюського університету. Не випадково Павло Кукольник, будучи цензором у Вільно, сприяв виходу творів батька білоруської і польсько-української літератури Вінцента Дуніна - Марцинкевича.

Тоді стає зрозумілою зацікавленість Нестора Кукольника литовською історією. Його знаннями у цій царині був уражений Михайло Глінка. Поет і драматург несподівано для всіх пише романи з історії Великого князівства Литовського XIV століття "Эвелина де Вальероп" (1841) та "Альф і Альдона" (1842). Треба звернути увагу ще і на таку деталь: існування у Петербурзі білорусько-польського гуртка Яна Борщевського, який є всі підстави вважати філією кукольниківського.

Висунемо версію: не без бажання ослабити польський рух у кукольниківському гуртку набуває популярності ідея відродження під скіпетром російського царя Великого князівства Литовського на основі білоруської культурної традиції. Мабуть, сама ця ідея народилась ще в історика Миколи Карамзіна та його секретаря-єзуїта Костянтина Сербіновича, який був тісно пов'язаний з гуртком Яна Борщевського (вони разом навчались в Полоцькій єзуїтській академії). Можливо, підвищенню інтересу в гуртку до цієї ідеї сприяло і III відділення, бо правниця Бенкендорфа - генерал Леонтій Дубельт - близький до гуртка, а ад'ютант корпусу жандармів, полковник Володимир Владиславлев - активний член гуртка. Білоруська ідея ними розглядалась як проміжний етап на шляху до повної русифікації Північно-Західного краю.

Тоді стає зрозумілим, чому "Енеїда навиворіт" вперше була надрукована у такому рупорі російського націоналізму, як журнал "Маяк". Одним з редакторів часопису був Петро Корсаков - член кукольниківського гуртка. Це - той Корсаков, який був для Тараса Шевченка тим, чим - Павло Кукольник для Вінцента Дуніна-Марцинкевича. До речі, у молодості Корсаков був, як і Родзянко, членом гуртка "Беседы любителей русского слова". А другий редактор "Маяка" - Степан Бурачок, хоча народився у Ніжинському повіті, але мав білоруські (могильовські) корені.

У гуртку і на розвиток української літератури (особливо у Галичині) дивились передусім як на антипольську акцію. Можна припустити, що саме Нестор Кукольник захопив учня свого друга Карла Брюллова серйозно зайнятися літературою, тобто гурток відіграв виняткову роль у житті Т. Г. Шевченка. Тоді стає зрозумілим таке гостре обурення Кукольника щойно надрукованим "Кобзарем": "хрещеник" пішов не його дорогою.

Якщо "Енеїда навиворіт" - поетична розвага, то "Тарас на Парнасі" - це, фактично, літературний маніфест кукольниківського гуртка, аристократичної частини українського руху і редакції журналу "Маяк": розвиток української і білоруської літератур у річищі слов'янофільських ідей на основі традицій творчості Олександра Пушкіна, Василя Жуковського і Миколи Карамзіна, несприйняття натуралістичної школи і "торгашевської" літератури (Сенковський, Булгарін, Греч), а також демократичних тенденцій у творчості Тараса Шевченка. До речі, перший відомий список "Тараса на Парнасі" належав Дуніну-Марцинкевичу. А тема "Батько білоруської літератури й український рух" потребує окремої розвідки.

Взагалі, проблема народження нової білоруської національної ідеї досить складна. Перша практична спроба її відродження (але невдала) була здійснена царською владою відразу після придушення польського повстання 1831 року за допомогою уніатських священиків - славіста Михайла Бобровського¹⁶ та його друзів. За спиною Бобровського бачимо тінь Сербіновича, який тривалий час у департаменті Духовних справ займався проблемами уніатської церкви. Літератор Олександр Тургенев у листі до Сербіновича відзначив його виняткову роль у знищенні 1839 року уніатської церкви. Наступна спроба гуртка Кукольника не знайшла широкої підтримки в урядових колах, оскільки вже був взятий курс на відверту русифікацію Північно-Західного краю. Тому білоруський рух (гурток історика Адама Куркора у Вільно) почав дрейфувати від російського берега до польського.

Новий етап у білоруському русі починається з 80-х років XIX ст., услід за українським. Спочатку обидва рухи перебували під впливом федералістських ідей Михайла Драгоманова, згодом прийшли послідовно до ідеї повної незалежності своїх країн.

Олександр ІЛЬІН.

Джерела та література:

1. Куляшоу А. Што хаваеццазасямейным паданнем // Польша. -1971. -№ 10. -С. 202.
2. Кісялеу Г. Загадка беларускай "Энеїды". - Мн., 1972. - С. 97-103.
3. Багдановіч Максім. Поўны збор твораў. Т. 2. - Мн., 1993. - С. 264.
4. Див. П'ятуховіч М. М. Рукапісы А. Рьпінскага // Шляхам гадоў, выл. 1. - Мн., 1990. - С. 230.
5. Див.: Киселев Г. Разыскивается классик... - Мн., 1989. - С. 114.
6. Вацуро В. Э. Пушкин и Аркадий Родзянко // Временник Пушкинской комиссии. - Л., 1969. - С. 44.
7. Майхровіч С. Нарысы беларускай літаратуры XIX стагоддзя. - Мн., 1959. - С. 49.
8. Шевченко Тарас. Твори в п'яти томах, Т. 5. - К., 1985. - С. 52.
9. Каваленка В. Вытокі. Уплывы. Паскоранасць. - Мн., 1975. - С. 109.
10. Див.: П'ятуховіч М. М. Вказ. праця. - С. 230.
11. Див.: Косачевская Е. М., Н. А. Маркевич. - Л., 1987. - С. 8.
12. Алексеев В. П. Брянские люди XVIII века. - Брянск, 1993.-С. 148.
13. Непокупний А. Балтійські зорі Тараса // У Вільні, городі преславнім... - К., 1989. - С. 287.
14. Лазарук М. А. Станауленне беларускай паэмы. - Мн., 1968.-С. 172.
15. Козлов В. П. Тайны фальсификации. - М., 1996. - С. 200.
16. Латышонак А. Народзіны беларускай нацыянальнай ідэі // Спадчына. -1992. - № I. - С. 9-14.